

ДІЯЛЬНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Н. В. Безрукова, кандидат економічних наук

Найважливішим аспектом розуміння проблеми взаємовідносин транснаціональних корпорацій (ТНК) і національних економік є усвідомлення того, що для ефективного виконання своєї ролі міжнародного перерозподільного агента, транснаціональна корпорація повинна вільно переміщувати капітал, технологію, підприємницький досвід, товари й цінні папери по всьому світу відповідно до ринкових можливостей, втрат і конкуренції. Тому внесок ТНК в ефективність і розвиток світової економіки залежить від політики національних урядів стосовно діяльності цих компаній. Але національні уряди мало цікавляться зростанням світової економічної ефективності та світовим економічним розвитком, оскільки їх функція полягає скоріше у захисті та розширенні національних інтересів на міжнародній арені. Тому національні уряди ставляться до транснаціональних корпорацій з позиції політичної та економічної вигоди для нації, а не світу в цілому.

Дослідженню впливу ТНК на економіку країн світу присвятили свої праці ряд закордонних і вітчизняних учених, серед яких особливо слід виокремити наукові праці М. Портера, Дж. Даннінга, А. Ругмана, Д. Лук'яненка, О. Білоруса, С. Сиденко, А. Філіпенка, А. Поручника, Я. Столярчук, Л. Руденко та ін.

Метою статті є дослідження особливостей діяльності транснаціональних структур у контексті забезпечення національної економічної безпеки держав. Основними завданнями дослідження є такі: аналіз впливу транснаціональних корпорацій на економіку країн базування і приймаючих країн, оцінка позитивних і негативних аспектів взаємодії ТНК з національними економіками, визначення можливих

способів зменшення негативного впливу ТНК на економіку держав.

Існують дуже різні оцінки діяльності ТНК та їх впливу на економіки країн світу. Але у будь-якому випадку слід визнати, що ТНК є найважливішим суб'єктом глобальної економіки, рушійною силою глобалізаційних процесів. ТНК є складною системою, яка постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем як на національному, так і на світовому рівнях.

У зв'язку з цим виникає потреба в уважному вивченні відносин ТНК та держав, безпосереднього їх впливу на платіжний баланс, виробництво, торгівлю, зайнятість, розвиток і міжнародне конкурентне становище як приймаючої, так і економіки країни базування (рис.). При цьому особливого значення набувають політичні питання, які стосуються зовнішнього контролю над національною економікою, екстериторіальної та національної незалежності. Тому національні уряди намагаються впливати, регулювати або якимось чином контролювати діяльність транснаціональних корпорацій із метою дотримання своїх національних інтересів, звертаючи невелику увагу на можливі наслідки своєї політики для світової економіки.

Слід зазначити, що в економічній літературі не так багато проблем, які б породжували такі суперечливі думки, як питання про переваги та збитки від діяльності міжнародних компаній. Володіючи величезними ресурсами, ТНК мають таку ринкову владу, яка робить їх незалежними дійовими особами міжнародної економічної системи, зумовлюючи зміни в національних економіках і спонукаючи політичні дії у відповідь з боку урядів.

Рис. Вплив діяльності ТНК на економіку країни базування та приймаючої країни

Вплив міжнародних корпорацій на економіку держав у більшості випадків обумовлений тим, що транснаціональні корпорації та банки концентрують у власних руках значну частку транснаціонального капіталу, що вільно функціонує на світовому ринку та переміщується у глобальному просторі. Більшість світових ринків мають олігополістичну структуру, коли домінуюче положення належить транснаціональним гігантам, які співпрацюють між собою на різних ринках країн світу. Особливо висока концентрація капіталу спостерігається у літакобудуванні, автомобілебудуванні, галузях, що пов'язані з інформаційними технологіями та програмним забезпеченням, міжнародній мережі телекомунікацій.

ТНК мають значну перевагу – інтерналізацію, тобто можуть використовувати у власних інтересах переваги внутрішньофірмового ринку і майже не залежати від змін зовнішнього середовища. Це зменшує їх залежність від економічної політики урядів різних країн, дає можливість долати торговельні бар'єри, використовуючи трансфертні ціни [1].

На сучасному етапі розвитку світової економіки ТНК сприяють зміцненню виробничих, наукових і технологічних зв'язків між організаціями у різних країнах, а також впливають на міжнародну конкуренцію через співробітництво та суперництво з малим і середнім бізнесом. Володіючи значними виробничими та фінансовими ресурсами, міжнародні компанії здатні захопити ключові позиції в економіці країни, ставлячи під загрозу економічну безпеку приймаючих країн. Так, найкрупніші 100

ТНК контролюють приблизно 14 % сукупного обсягу зарубіжних активів і більше 15 % сукупного обсягу закордонних продажів [4].

Слід зазначити, що ТНК неоднозначно впливають і на країни базування. Створюючи виробництво за кордоном, ТНК переносять туди частину робочих місць, яких позбавляються робочі у країні базування. Крім того, створюючи закордонні філії, ТНК ухиляються від податків на прибуток, які мали б сплачувати у власній країні. Діяльність крупних корпорацій, які виходять за межі національних кордонів, може негативно вплинути на платіжний баланс країни базування компанії. З метою запобігання такої ситуації уряди країн нерідко вводять певні обмеження у вигляді системи ліцензування, прямих заборон для іноземного інвестування тощо. Але загалом позитивний результат більш ефективного використання національного капіталу за кордоном перекриває майже всі негативні наслідки. Так, транснаціоналізація підвищує середній прибуток компанії, що дає змогу акціонерам отримувати більш високі доходи. Висококваліфіковані кадри, які працюють у ТНК, використовують переваги світового глобального ринку праці і можуть мігрувати з однієї країни в іншу, не втрачаючи місця роботи. Також слід відмітити, що внаслідок діяльності ТНК відбувається «імпорт» певних інститутів (норм антимонопольного та трудового законодавства, принципів оподаткування, практики укладання угод тощо), які сформувалися у розвинутих країнах. ТНК об'єктивно посилюють вплив країн базування на країни-реципієнти [2].

Загалом, ТНК сприяють міжнародній інтеграції, створюючи стійкі економічні відносини між країнами. Таким чином, поступово формується єдиний глобальний простір, у якому ТНК є головними суб'єктами.

Щодо приймаючих країн, то від притоку іноземних інвестицій вони виграють у багатьох аспектах. Широке залучення іноземного капіталу сприяє зниженню безробіття в країні, зростанню доходів державного бюджету, підвищенню конкурентоспроможності національних товарів через зниження їх собівартості тощо. Але переваги, які несуть зарубіжні фірми не вимірюються лише кількісними показниками. Важливою є і їх якісна складова. Діяльність ТНК змушує керівництво місцевих компаній змінювати технологічний процес, практику виробничих відносин, витратити більше коштів на підготовку та перепідготовку кадрів, приділяти більше уваги якості продукції. Іноземні компанії змушують місцеві фірми залучати та використовувати нові технології, запроваджувати новий стиль менеджменту, використовувати все найкраще, що є у практиці міжнародного бізнесу.

Хоча, загалом, існує узгодженість основних економічних інтересів між приймаючими країнами та ТНК, проте наявний і конфлікт політичних інтересів, бо ТНК роблять виклик національному суверенітету країн-реципієнтів. Цей політичний конфлікт може визначатись трьома основними проблемами: національними інтересами, екстериторіальністю і націоналізмом. Співіснування економічних вигод та політичних втрат, пов'язаних із закордонними прямими інвестиціями, зумовлює цілком протилежне ставлення і, відповідно, політику приймаючих країн щодо транснаціональних корпорацій. Конкретні політичні та практичні дії приймаючих урядів з метою мінімізації політичних втрат від закордонних прямих інвестицій є, по суті, спробами перешкодити, зменшити або обмежити іноземну власність. Обмеження іноземної власності включають недопущення іноземців до ключових галузей, вимоги щодо місцевої участі у власності, заборону на поглинання місцевих компаній іноземними. Приймаючі країни, як правило, пропонують пільги для залучення іноземних

інвестицій і водночас накладають на них певні умови діяльності.

Іноземний капітал, який глибоко проникнув в економіку багатьох країн світу, став складовою частиною їх відтворювального процесу. Частка підприємств, які контролює іноземний капітал, у загальному обсязі виробництва обробної промисловості в Австралії, Бельгії, Ірландії, Канаді перевищує 33 %, у провідних західноєвропейських країнах становить 21–28 %, у США підприємства, які контролює іноземний капітал, виробляють понад 10 % промислової продукції. Ще істотнішу роль іноземний капітал у формі прямих інвестицій відіграє в економіці країн, що розвиваються. У них на компанії з іноземною участю припадає до 40 % промислового виробництва, а в окремих країнах він переважає [3].

Найпоширенішою помилкою щодо визначення наслідків діяльності ТНК є та, що від міжнародних операцій цих корпорацій одна країна обов'язково виграє, а інша зазнає збитків. У реальному житті такі ситуації можливі, однак є й інші результати: обидві сторони можуть або виграти, або програти.

Діяльність ТНК по-різному оцінюють у країнах їх базування. Однак усі вони визнають факт широких можливостей ТНК і неухильного розширення їх діяльності за національними кордонами, а також істотну роль ТНК у вкладеннях капіталу в національну економіку. Найпроблемнішими в діяльності ТНК для країн базування є взаємовідносини ТНК і національних урядів, а також реалізація корпоративних інтересів ТНК.

Стратегічна єдність інтересів ТНК і держав виявляється і в тому, що державна політика, партійна система, армія не можуть існувати без фінансово-технічної підтримки ТНК. Цільовою формою зв'язку великого бізнесу з органами державної влади є система лобіювання, спрямована на обстоювання інтересів ТНК. Сучасна лобістська мережа ТНК охоплює відділи корпорацій і їх об'єднань, неформальні контактні організації, фонди, бюро та ін. Вони ставлять за мету вплив на прийняття відповідних законодавчих актів, діяльність партій, результати виборів і рішення судових органів.

Варто звернути увагу на неоднозначність впливу іноземних інвестицій на економіку приймаючої країни. Приймаюча країна в цілому виграє від надходження інвестицій. Працівники і постачальники, які обслуговують нові підприємства, нарівні з місцевою владою, яка отримує податкові надходження, виграють більше, ніж втрачають конкуруючі місцеві інвестори; широке залучення іноземного капіталу сприяє зменшенню безробіття та розвитку людських ресурсів у приймаючій країні. Приплив іноземних капіталовкладень сприяє зміцненню зовнішньоторговельних позицій країни, розвитку внутрішньорегіональної торгівлі, оскільки значну частину своїх потреб у комплектуючих виробках і обладнанні філії іноземних компаній задовольняють за рахунок імпорту з країни-інвестора.

Але важливо звернути увагу, що, крім позитивних сторін функціонування ТНК у системі світового господарства та міжнародних економічних відносин, спостерігається їх негативний вплив на економіку країн, у яких вони функціонують. Так, іноземні фірми захоплюють найбільш розвинуті й перспективні сегменти промислового виробництва і науководослідних структур приймаючої країни. ТНК, які навіть у періоди потрясінь мають значні фінансові ресурси, активно використовують слабку кон'юнктуру для захоплення інших фірм, мають можливість нав'язувати компаніям приймаючої країни неперспективні напрями в системі розподілу праці в рамках ТНК, несуть із собою небезпеку перетворення приймаючої країни на місце скидання застарілих і екологічно небезпечних технологій.

У своїй стратегічній політиці ТНК зорієнтовані переважно на поглинання місцевих компаній і таким чином спричиняють посилення нестійкості інвестиційного процесу. Великі інвестиційні проекти, пов'язані з реальними капіталовкладеннями, характеризуються стійкістю – вони не можуть бути розпочаті без тривалої підготовки і раптово завершені без значних втрат. Політика захоплення, навпаки, передбачає фінансову рухливість, яка негативно позначається на стабілізації економічного розвитку приймаючих країн.

Стойке становище ТНК дає їм змогу вживати більш рішучих заходів під час криз – закривати підприємства, скорочувати виробництва, що призводить до безробіття та інших негативних явищ. Цим пояснюються деінвестиції (масове вилучення капіталу з країни). Схильність ТНК до перебільшеної реакції на зміну кон'юнктури дає безліч приводів для зниження випуску продукції, якщо конкурентоспроможність певної держави через ті або інші причини скорочується.

ТНК створили специфічну форму переказу капіталів за допомогою трансфертних цін (у тому числі спеціально занижених або завищених), що встановлюються самими ТНК при постачанні товарів і наданні послуг своїм дочірнім компаніям і філіям у рамках корпорацій (тобто операції між філіями однієї і тієї ж ТНК здійснюються за цінами, які встановлює сама корпорація). Тому трансфертні ціни на продукцію ТНК є однією з найгостріших проблем для приймаючих країн.

Багато ТНК є великими за розміром і мають монопольну владу. Деякі з них за обсягом обороту перевершують валовий внутрішній продукт окремих країн, а керівники таких фірм нерідко ведуть справи безпосередньо з главами держав. Приймаючим країнам варто усвідомити можливі ускладнення взаємовідносин інвестора з місцевим політичним оточенням. Міжнародні корпорації можуть чинити тиск на уряд приймаючої країни і втягнути її у конфронтацію. Вони можуть також підкупити місцевих політиків і фінансувати змову проти уряду. ТНК, діючи в багатьох країнах, мають змогу впливати на всі сфери суспільного життя, а найбільші й наймогутніші – ухилятися від економічного та політичного контролю з боку приймаючих країн.

Здійснюючи прямі іноземні інвестиції, ТНК переміщують через національні кордони великі виробничі ресурси. Таке переміщення з країн, де вони є в надлишку, в країни, що відчувають їх нестачу, сприяє ефективному розміщенню світових факторів виробництва і як наслідок – зростанню виробництва у світі. Світова спільнота отримує істотну вигоду від ефективного розміщення ресурсів, переміщуючи з країни в країну кваліфіковану робочу

силу, капітал, технології та ін. ТНК діють через свої дочірні підприємства і філії в десятках країн світу за єдиною науково-виробничою і фінансовою стратегією, що формується у «мозкових трестах». Вони мають потужний науково-виробничий і ринковий потенціал, що забезпечує високий динамізм розвитку. Слід добре усвідомити, що за іноземними інвестиціями стоять упровадження нових технологій, випуск нових видів продукції, новий стиль менеджменту, використання всього кращого з практики зарубіжного бізнесу.

Отже, сучасні ТНК – це економічно та інтелектуально міцні багатогалузеві компанії із філіальною системою організації. Вони мають високий ступінь централізації, їм притаманна міжнародна територіальна та галузева мобільність капіталу. З одного боку, поява таких компаній – результат розвитку міжнародних економічних відносин, з іншого – вони самі значною мірою впливають на розвиток цих відносин.

Загалом, вплив ТНК на економічну, політичну та соціальну сфери держав не можна оцінювати однозначно – позитивно або нега-

тивно. Однак, незважаючи на певну суперечливість взаємовідносин урядів і ТНК, очевидним є значний позитивний ефект від присутності міжнародних компаній в економіці країн і їх значний вплив на глобальну економіку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко, М. О. Гончаренко, В. А. Зленко, О. В. Зернецька, А. І. Кудряченко, Ю. М. Мацейко, В. Є. Новицький, Ю. М. Пахомов. – К. : КНЕУ, 2001. – 734 с.
2. Голикова Ю. А. Экономическая безопасность и влияние транснациональных корпораций на экономику государств / Ю. А. Голикова. – // Известия ИГЭА. – № 6 (74). – С. 125–128.
3. Щербанин Ю. А. Влияние ТНК [Электронный ресурс] / Ю. А. Щербанин. – Режим доступа: <http://neon-market.ru/523.html>. – Назва з екрана.
4. World Investment Report 2010: Transnational Corporations and Infrastructure Challenge / United Nations. – New York : Geneva, 2010. – P. 10.

УДК 338.432:330.341.1

СТАН ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОПІДПРИЄМСТВ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Н. А. Шпак

Підвищення ефективності інноваційної діяльності аграрних підприємств України має пріоритетне значення. Адже саме в аграрному секторі нині створюється майже третина валового внутрішнього продукту, а в сільській місцевості мешкає приблизно третина населення. Проте відсутність позитивних наслідків реструктуризації (розпаювання землі та майна) сільськогосподарських підприємств, їх низька інвестиційна привабливість і брак коштів гальмують розвиток інноваційного забезпечення цієї галузі в цілому. Широке впровадження інновацій в усіх напрямках діяльності

сільськогосподарських підприємств сприятиме зростанню продуктивності праці, економії різних видів ресурсів, зниженню собівартості аграрної продукції, створенню високотехнологічних робочих місць, нарощуванню обсягів і підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва.

Стан інноваційної діяльності підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України в своїх працях досліджували вітчизняні вчені, зокрема: І. І. Вініченко, О. І. Дацій, Л. П. Марчук, П. П. Руснака, С. О. Саблука та інші, але інноваційна діяльність аграрних під-